

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УДК 883-31-(Шевченко)

ТЕРЕЩЕНКО Валентина Григорівна

**ПРОБЛЕМА АВТОРА В ПОВІСТЯХ
Т. Г. ШЕВЧЕНКА**

10.01.01 - українська література

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук**

Дніпропетровськ - 1997

AB 39.009

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Криворізькому державному педагогічному інституті

Науковий керівник - кандидат філологічних наук, доцент
СТРЮК Лариса Борисівна, завідувач кафедри української літератури Криворізького державного педагогічного інституту

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
ГУМЕННИЙ Микола Хомич, завідувач кафедри української літератури Херсонського державного педагогічного інституту ім. Н.К.Крупської

кандидат філологічних наук,
МОВЧАНЮК Володимир Павлович,
науковий співробітник Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України

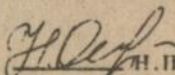
Провідна установа - Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, кафедра української літератури

Захист відбудеться "14" грудня 1997р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К03.01.20 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук при Дніпропетровському державному університеті (320025, Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72, корп. I, ауд. 1305).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Дніпропетровського державного університету (вул. Казакова, 8).

Автореферат розісланий "15" листопада 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради кандидат філологічних наук, доцент

Н.П.Олійник
(підпис)

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00742615 (P)

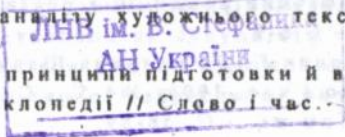
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Велична постать Тараса Шевченка з часу появи на обрії української літератури завжди привертала увагу вчених різних літературознавчих шкіл і напрямків. Об'єктом постійних дискусій дослідників була його життєва позиція. Дискусії часом велись не стільки для того, щоб знайти істинність авторської позиції Великого Кобзаря, а скільки для того, щоб надати власній науковій теорії більшої авторитетності і значущості.

У час переоцінки естетичних цінностей на порі є переосмислення нашого частково деформованого у плинні часів і епох культурного спадку, зокрема творчості Т.Г.Шевченка, що став провісником цілої нації. В.С.Бородін, обґрунтовуючи необхідність видання Шевченкової енциклопедії, відзначав важливість вивчення на сучасному етапі "громадської та творчої біографії митця", закликав розкривати "на фундаментальній теоретичній, всебічно вивірєній широкій джерельній базі часові й просторові межі Шевченкового буття в Україні та в усьому світі, його велетенський внесок у пробудження й формування національної самосвідомості українського народу, творче виявлення й збагачення духовного потенціалу нації, внесок у розвиток української та світової культури"¹.

Кожен письменник постає як людина певної епохи, середовища і долі. У повістях Шевченка, на нашу думку, світоглядна позиція автора окреслюється виразно, неприховано і проглядається у всьому: в ідейно-художньому спрямуванні твору, у його композиції, образній системі та мовностилістичних засобах. І на цьому аспекті вивчення творчості Шевченка детально не зупинялись дослідники прозової спадщини Кобзаря. Це дає підставу вважати обрану наукову проблему новою і актуальною, оскільки вивчення проблеми автора відкриває нові перспективи аналізу художнього тексту з

¹Бородін В.С. Про основні принципи підготовки й видання Шевченківської енциклопедії // Слово і час. - 1994. - №3. - С. 7.

точки зору його внутрішньої цілісності і доцільності¹. Крім того, в наш час усе більше зростає інтерес до вивчення проблеми співвідношення біографії письменника й епохи, але все ще мало місця відводиться вивченню одного з найдавніших елементів автобіографічного і біографічного твору - часового зображення подій, співвідношення історичного й біографічного часів, їх взаємодії, а також співвідношення автора і конкретно-історичної особи².

Слід зазначити, що проблема автора в широкому розумінні, на думку Г.Грабовича, "перебуває в самому центрі сучасного критичного дискурсу"³. Він звертає увагу на цілий ряд понять, пов'язаних з проблемою автора, а саме "автобіографізм", "автобіографія", "автопортрет Т.Г.Шевченка", "образ автора" і "авторемінісценція". Дослідники, зазначає вчений, порушували лише певні аспекти проблеми автора і не вдавалися до її цілісного теоретичного осмислення⁴. З огляду на це проблема автора потребує детального вивчення на конкретному матеріалі. Повісті Шевченка в цьому аспекті ґрунтовно не досліджувались. Це і зумовило вибір теми дисертації - " Проблема автора в повістях Т.Г.Шевченка", яка входить до плану науково-дослідних робіт кафедри української літератури Криворізького державного педагогічного інституту як складова комплексної теми "Аналіз художнього твору".

Об'єктом дослідження є повісті Т.Г.Шевченка "Наймичка", "Варнак", "Княгиня", "Музикант", "Капитанша", "Несчастный", "Художник", "Близнецы", "Прогулка с удовольствием и не без морали".

¹ Див.: Прозоров В.В. Автор и читательская направленность художественного произведения//Проблема автора в художественной литературе.-Устинов. 1985.-С.27-31.

² Див.: Зарицький О.М. Біографія та історія (Чеський біографічний роман 70-х років). - К.: Наукова думка, 1989. - С.8-9.

³ Грабович Г. До питання Шевченківської енциклопедії //Слово і час.-1996.-№4-5. - С. 59.

⁴ Див.: Там же. - С. 58-59.

Предметом дослідження є авторська позиція та засоби вираження її в повістях Т.Г.Шевченка.

Мета роботи полягає у вивченні особливостей виявлення автора біографічного і як точки зору на світ на всіх рівнях художнього тексту.

Поставлена мета обумовлює основні завдання роботи:

1. Дослідити ступінь вивченості повістей Т.Г.Шевченка у вітчизняному літературознавстві та особливості інтерпретації авторської позиції в них.

2. Виділити своєрідність прояву авторського світовідчуття та світобачення в повістях Т.Г.Шевченка.

3. Виявити художні форми вираження авторської позиції через систему точок зору на світ.

4. Розглянути сюжетно-композиційну організацію повістей як засіб трансформації авторської позиції.

5. Визначити особливості виявлення авторської позиції через мовностилістичні засоби повістей Т.Г.Шевченка.

6. Простежити специфіку вираження автора біографічного і як точки зору на світ через жанрову своєрідність творів.

7. Дослідити роль авторемінісценцій у художній трансформації автора біографічного.

Науково-теоретичною основою дослідження є праці М.М.Бахтіна, В.В.Виноградова, Н.К.Гея, Л.Я.Гінзбург, Г. А. Гуковського, М. Х. Гумєнного, В. В. Кожинова, Б.О.Кормана, В.Л.Смілянської, Л.Є.Уколової, К.П.Фролової та інших з проблеми автора в художньому творі.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і синтез досягнень сучасної літературознавчої науки з проблеми автора; обґрунтування і окреслення понятійного та категоріального апарату дослідження; цілісний аналіз текстів повістей Т.Г.Шевченка в аспекті проблеми автора.

Наукова новизна. У дослідженні визначено особливості авторської позиції та засоби її втілення в повістях Шевченка, яка представлена як сукупність точок зору на світ і трансформується через художні форми виявлення автора біографічного; окреслено позицію

власне автора, його ціннісні орієнтири, своєрідність світовідчуття, а також розмежовано автора біографічного як вияв суб'єктивного в художньому тексті і автора як точки зору на світ, що є виявом об'єктивного; диференційовано співвіднесеність реального світу життя і художнього світу твору, автора дійсного, біографічного, і автора художнього.

Практична значущість дослідження. Матеріали і висновки дисертації розширюють і поглиблюють історико-літературні і теоретичні підходи до вивчення проблеми автора в художньому творі, обґрунтовують доцільність обраного шляху щодо виявлення позиції автора як системи точок зору на світ і автора біографічного. Сформульовані в дослідженні положення та висновки можуть бути використані у вузівському викладанні історії української літератури, теорії літератури, у спецкурсах і спецсеминарах, а також під час поглибленого вивчення шкільного курсу української літератури.

Особистий внесок автора полягає:

1. У виділенні суб'єктивних форм авторської присутності у повістях Т.Г.Шевченка: власне автор, автор-маска, розповідач, оповідач, образи персонажів, що виступають носіями авторської свідомості, ретроспективні описи, ліричні відступи, епістолярні вкраплення та звернена назовні оповідь тощо.

2. У здійсненні аналізу різних засобів і прийомів виявлення в художньому тексті авторського ставлення, авторських емоційних проєкцій, авторського світобачення та авторського світовідчуття.

3. У виявленні художніх форм вираження автора біографічного і автора як точки зору на світ у повістях Т.Г.Шевченка.

Апробацію результатів дослідження у вигляді доповідей та повідомлень проведено на щорічних наукових конференціях викладачів та аспірантів факультету української філології Криворізького державного педагогічного інституту (1990, 1991, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997 років), на Всеукраїнських міжвузівських Сковородинських читаннях з нагоди 200-річчя з дня смерті мислителя (Кривий Ріг, 1994).

На захист виносяться такі положення:

1. У повістях Т.Г.Шевченка присутні два типи автора: автор як точка зору на світ і автор біографічний.

2. Досліджувана проблема автора в повістях розглядається як своєрідний прояв авторської позиції, що постає через систему певних точок зору.

3. Виокремлення автора біографічного з-поміж інших типів автора в художньому тексті виразно окреслює власне авторське ставлення до зображуваного, власне авторські емоційні проєкції та власне авторське світовідчуття в цілому.

4. Наявність суб'єктних та позасуб'єктних форм авторської присутності обумовлена складною природою власне авторського мислення, що реалізується в текстах повістей Шевченка через цілий ряд художніх засобів і прийомів.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і має обсяг 189 сторінок. Список використаних джерел нараховує 279 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано актуальність, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, основні методи роботи, наукову новизну, теоретичну і практичну значущість одержаних результатів, викладено положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "Історія дослідження повістей Т.Г.Шевченка в аспекті проблеми автора" окреслено основні етапи розвитку наукової думки на шляху дослідження повістей Т.Г.Шевченка в аспекті проблеми автора, визначено основні напрямки обраної проблеми. Численні шевченкознавчі праці свідчать про те, що повісті Т.Г.Шевченка привертати увагу вчених різних поколінь. Оцінка їх була далеко не однозначною. Першими вирішували долю повістей Т.Г.Шевченка в літературному процесі ХІХ століття його сучасники (С.Т.Аксаков, М.І.Костомаров, П.О.Куліш та ін.). П.О.Куліш різко негативно поставився до повістей Т.Г.Шевченка,

Йому було не до вподоби, що поет почав писати російською мовою. Не знайшов підтримки Т.Г.Шевченко й у російського письменника С.Т.Аксакова. Першим публічну оцінку повістям Т.Г.Шевченка дав М.І.Костомаров, який в цілому позитивно поставився до прозової спадщини письменника, але підкреслив, що повісті справляють враження чернеток, не підготовлених автором до друку. На думку О.М.Піпіна, повісті є начерками особистих спогадів Т.Г.Шевченка, і тому в них є чимало цікавого щодо особи автора. Дослідник відводить їм значне місце в історії побутової повісті.

І.Я.Франко вперше висловив думку, що повісті містять багатий матеріал для дослідження суспільно-політичних і філософських поглядів Т.Г.Шевченка.

О.Я.Кониський не обмежувався загальною оцінкою повістей, а торкався складних питань, пов'язаних із хронологією та причинами написання повістей російською мовою.

Досить ґрунтовно ця проблема досліджувалась у працях провідних шевченкознавців: Є.П.Кирилюка, Є.С.Шабліовського, В.Є.Шубравського та ін.

Новим словом у сприйнятті прозової спадщини Т.Г.Шевченка була стаття О.І.Білецького, в якій автор дав глибокий аналіз майстерності Шевченка-прозаїка, визначив сильні й слабкі сторони його повістей з огляду на композицію, розкриття характерів тощо. О.І.Білецький вважав, що Шевченко-прозаїк не зраджував ідеалам Шевченка-поета, але в прозі він говорив про свої ідеали стриманіше, ніж у поезії.

У 50-60-і роки ХХ ст. спостерігається значний поворот у вивченні прозової спадщини Т.Г.Шевченка. У дослідженнях С.Є.Дмуховського, Є.П.Кирилюка, Л.Ф.Кодацької, М.О.Костенко, Д.Ф.Красицького, О.Р.Мазуркевича, Р.Ф.Маркушевської, С.Х.Чавдарова, Д.В.Чалого та інших порушується питання про час виникнення повістей, подаються відомості про написання поем та однойменних повістей, розглядається життя ва основа цих творів, тематика і проблематика, досліджуються провідні ознаки творчого методу Шевченка-повістяра.

У 70-80-і роки в працях Ю.О.Івакіна, Є.П.Кирілюка, Л.Ф.Кодацької, В.Л.Смілянської, П.М.Федченка, Т.К.Черторизької робиться спроба багатоаспектного аналізу повістей Шевченка в контексті літературного процесу доби, але проблеми автора дослідники торкалися побіжно. У цей же час виходить "Шевченківський словник"(1977) і "Словник мови російських творів Шевченка" (1986), які, як довідкові джерела, не мають аналогів і в яких висвітлюються лише деякі аспекти проблеми автора.

У більшості досліджень вітчизняних шевченкознавців зазначається, що повісті містять важливу інформацію про особу самого автора, його суспільно-політичні, морально-етичні, педагогічні та філософські погляди. Але в жодному з них не розглядається проблема автора в шевченківській прозі. Ми ж помітили, що через художню тканину повістей Шевченка проглядається нагальна авторська потреба спілкування, потреба вести просвітницьку роботу з найширшим колом уявних співбесідників, прагнення згуртувати коло однодумців, яких так не вистачало йому як письменникові-засланцю. Звідси намагання у повістях поділитися власним досвідом, висловити особисте ставлення до найбільочіших проблем сьогодення, збудити потребу протистояти явищам дійсності і підцензурним словом виховувати людину суспільно активну, думаючу, яка б повірила у свої сили, у могутній потенціал свого народу.

У другому розділі "Автор як точка зору на світ і особливості його вираження в повістях Т.Г.Шевченка" досліджуються форми вираження авторської позиції, що є сукупністю певних точок зору на окреме явище, розглядається сюжетно-композиційна організація художнього матеріалу як засіб трансформації авторської позиції, досліджується своєрідність виявлення авторської позиції через мовностилістичні засоби повістей.

Дослідження повістей Т.Г.Шевченка наочно показало, що позиція автора надзвичайно важлива в ідейно-художній структурі твору. Художня дійсність у повістях відрізняється від реальної передусім тим, що втілює в собі душу творця, його ідейно-естетичні позиції, симпа-

тії й антипатії, уявлення про прекрасне й потворне, міру його причетності до порушених проблем. Авторська позиція в повістях проявляється і у відборі життєвих фактів, їх розташуванні й трактуванні.

У повістях Шевченко не приховує власної позиції, прагне обернути уявного читача у свою моральну віру, прищепити свою точку зору на зображуване. Цим письменникові вдається створити "ефект присутності" читача у художньому творі і оцінити зображуване відповідно до власне авторської позиції.

Слід зазначити, що автор у повістях зміло використовує міжсуб'єктні діалоги і через "чужу" свідомість трансформує власне авторську точку зору. Він навіть авторську мову намагається діалогізувати, що створює ефект уявного співрозмовника. Це значно поживляє оповідь, робить її емоційно насиченою, дозволяє виразно окреслювати авторську оцінку зображуваного. Цьому сприяють звертання, використання імперативних дієслівних форм, апеляція до знань адресата та інші прийоми. Керуючи увагою читача, автор прагне збудити активне читацьке сприйняття, спонукати до зіставлення зображуваного з власним життєвим досвідом.

Зона читацької присутності в повістях Т.Г.Шевченка сприяє підтриманню тривалого зацікавленого ставлення до тексту, зони активного співпереживання і уявної співбесіди, а також творчої співучасті. На це ж націлюють авторські ліричні, філософські, публіцистичні вкраплення, апеляції автора до життєвих та естетичних вражень читача, його літературної пам'яті, до його вірогідних заперечень чи схвалень тощо.

Суб'єкти сприйняття авторської точки зору на світ у повістях Т.Г.Шевченка різні: це і адресат у межах тексту, який виконує роль партнера, і реальний адресат - читач, що виконує роль своєрідного арбітра. Авторське повісткування у повістях сприймається як інтелектуально-акцентний опис, що постає часом у формі авторських роздумів над долями своїх персонажів, типових представників зображуваної епохи.

В авторському повісткуванні знаходять своє вираження роздуми героя і його ставлення до певних явищ.

Це часом сприймається як роздум вголос, завдяки чому розкриваються перинетії складного лабіринту почуттів і хвилювань, що обурюють автора і носіїв його ідей з приводу певних фактів, подій, вчинків, що стали предметом зображення у повістях.

Крім того, Шевченко не тільки фіксує різні явища дійсності, але й дає їм оцінку, причому зображуване набуває відповідної авторської інтерпретації, а сам предмет зображення і його оцінка характеризують авторську точку зору, світоглядну позицію і особливості його світосприйняття в цілому.

Образ автора як точки зору на світ постає в повістях багатоліко, сконцентрованим у життєвих позиціях різних персонажів. Можна спостерігати подіперсонажну диференціацію авторської точки зору на світ і своєрідну концентрацію її в образі автора-оповідача. Зауважимо, що в повістях нам вдалося виділити більше сорока точок зору автора на світ, що відзначаються своєю багатоаспектністю: філософські, історичні, суспільно-політичні, соціально-економічні, морально-етичні, соціально-статистичні, педагогічні, освітні та інші.

У третьому розділі "Автор біографічний як вияв суб'єктивного у художньому творі і його роль у повістях Т.Г.Шевченка" визначено художні форми трансформації художньо-документального матеріалу про автора біографічного, його погляди, ціннісні орієнтири, своєрідність світовідчуття.

Дослідження повістей показало, що письменник протягом тривалого часу вкладав у твори увесь набутий життєвий досвід, що постає у вигляді художньо представлених авторемінісценцій, починаючи з дитячих, юнацьких років, часу навчання в Академії мистецтв, двох перших подорожей на Україну і завершуючи переміщенням на заслання. Часовий діапазон власне автора становить у повістях Шевченка близько сорока років.

У дослідженні ми звертаємо увагу не стільки на біографічні факти з життя Шевченка, згадані в повістях, скільки на ставлення до них самого автора повістей, на те, як біографічний матеріал трансформується в художній. Автобіографічне ж у повістях Т.Г.Шев-

ченка, на нашу думку, є не лише виявом суб'єктивного, воно сприяє об'єктивізації загального на основі конкретного життєвого матеріалу, що знайшов художнє втілення у творчості письменника.

Дослідження повістей Т.Г.Шевченка у цьому аспекті показало, що діапазон художньої виразності авторського повісткування стає ширшим, глибшим і колоритнішим, якщо в тексті твору йдеться про біографічні факти з життя автора, бо їх пропущено через призму авторської душі, а художній домисел у творі служить засобом трансформації життєвої правди в художню.

Нами встановлено, що суб'єктивне у повістях йде від автобіографізму та від власне авторської свідомості, його особистісних ціннісних орієнтирів, в яких найкраще проглядається особистість самого Шевченка.

Через біографічне Т.Г.Шевченко прагне подати людину у загальнолюдських параметрах її життя, а не у виняткових, особливих. Це обумовлює спрямованість авторської свідомості до висвітлення питань про сенс життя, місце людини у світі, моральні закони суспільно-історичного існування тощо.

Суб'єктивне у повістях є формою існування об'єктивного. Автобіографічні моменти подаються власне автором у ретроспективній часовій дистанції, створюючи межу між зображеним і зображуючими хронотопами.

Автор біографічний постає в асоціативній єдності епізодів біографії автора і персонажа, через долю якого автор відтворює схоже з своєю долею, постає як конкретна людина, тому "я" автора містить у собі і "я" біографічне, в якому виражається духовно багата особистість, неповторна людська і творча індивідуальність.

У повістях Шевченко вміло типізує власне світовідчуття, що сприяє об'єктивізації суб'єктивного, тому "я" оповідача постає як один з багатьох, подібних йому представників свого покоління і стану.

Об'єктивізації суб'єктивного сприяє органічне злиття суб'єктивного власне авторського з суб'єктивним переживанням персонажа або оповідача, тому усі "я" у художньому тексті не що інше, як певні грані авторсь-

кої свідомості. Причому у функціональному, змістовому, стилістичному, інтонаційному аспектах це лише різні суб'єктні форми художнього існування автора.

Особливо виразно автор біографічний постає через авторські роздуми, ліричні відступи, ліричні авторемінісценції, а також через мовностилістичні засоби: вигуки, риторичні запитання та відповіді, вставні конструкції, вдало дібрані оціночні епітети, порівняння тощо.

За допомогою художніх прийомів автор робить певні смислові акценти для того, щоб і його голос був почутий, щоб серед широкого кола читачів виплекати своїм словом одноступця, а крім того, підняти на вищий інтелектуальний шабель свідомість своїх співвітчизників, збагатити її образами і поняттями, що стали набуток світової цивілізації. Тому правомірним буде твердження, що через "я" автобіографічне Шевченко постає як просвітитель, який намагається силою свого інтелекту, обдарованості і геніальності заронити зерно знань в умі своїх співвітчизників, занедбаних, пригнічених, ошуканих в соціальному, національному та інтелектуальному відношеннях.

Для повістей Шевченка властиве злиття життєвої правди з художньою, що обумовлює таке творче явище, коли власне життя письменника стає предметом художнього зображення, а особистісне емпіричне існування охоплюється межами творчості.

У ключових моментах життя персонажів автор знаходить спільне чи схоже у власній долі. Шевченко в повістях вмів подати себе як об'єкт, як частину об'єктивної дійсності. Він бачить себе і те, що обумовлено його належністю до народу, до свого покоління, до певного кола людей, а також те, що є у ньому неповторного, індивідуального.

Автор біографічний у повістях виразно постає через художні описи, в яких проявляє себе як майстер зору, художник за покликанням і фахом, як високоосвічена людина з витонченим світовідчуттям, тому описи, як правило, виконують естетичне або емоційне навантаження.

Прояв широкої ерудиції, високого інтелектуального рівня в повістях є однією з найвиразніших форм присутності автора біографічного.

Автор біографічний виступає в повістях через змалювання реальних осіб та через особистісне авторське їх сприйняття.

Автор біографічний постає через тенденційне зображення епічного героя, відчуття якого часто співзвучні з відчуттями самого автора.

Автор біографічний виразно простежується і через іронічний тон оповіді, і через епічне "я", і через використання в тексті повістей афоризмів, які стали фактом його власне авторської свідомості.

Виразно окреслює автора біографічного і особливості власне авторського мислення в повістях широке використання фольклорного та літературного матеріалів, які характеризують автора біографічного як палкого фольклориста, любителя словесності.

Ліричні відступи в повістях Т.Г.Шевченка найяскравіше репрезентують автора біографічного, до того ж вони сприяють емоційно-чуттєвому оновленню самого письменника-засланця, який весь час ніби намагається ревізувати власну чуттєву сферу, щоб не втратити здатності реагувати на найменші порухи душі людської.

Вивчення автора біографічного і особливостей його виявлення у повістях дає змогу простежити саме життя, оскільки художня розповідь про нього може бути формою усвідомлення власного життя і способом самовираження автора як творчо обдарованої, непересічної особистості, яка стала національним речником українського народу.

У висновках узагальнюються результати проведеного дослідження, яке показало, що у повістях Т.Г.Шевченка автор постає як смисловий центр творів, невід'ємна складова художньої структури. Авторська точка зору на світ виявляється багатогранно і трансформується через різні суб'єкти художнього мовлення: власне автора, автора-маску, розповідача, оповідача, цілу галерею персонажів, а також через позасюжетні ху-

дожні прийоми: ретроспективні описи, ліричні відступи, епістолярні вкраплення тощо.

Слід зазначити, що в повістях "Художник", "Музикант", "Княгиня", "Наймичка", "Близнець" можна виявити асоціативну єдність епізодів біографії автора з життям того чи іншого персонажа, близькість настроїв автора і його епічного героя, яка особливо виразно проглядається в авторських роздумах та ліричних відступах. Психологічне перевтілення автора в образ свого героя, оповідача чи розповідача, введення фактів з особистого життя в сюжетно завершені історії персонажів, створених авторською уявою, є однією з характерних ознак творчої манери письменника.

Крім того, Т.Г.Шевченко залишається ліриком і в прозі, тому в різноманітних художніх формах виявляє власне авторське емоційно-оціночне ставлення до дійсності. Це виявляється у гнівних викриттях кріпосників, співчутливих звертаннях до знедолених, апеляціях до життєвого досвіду та міркувань уявного читача і постає у формі структурно багатоманітних запитань, що відіграють стверджувально-узагальнюючу функцію, вигуків, іронічних коментарів, роздумів вголос, авторемінісцентій тощо.

Композиційна будова повістей "Капітанша", "Музикант", "Княгиня", "Варнак", "Художник" - повість у повісті - дозволяє ввести близького авторові основного оповідача, що дає різку, безкомпромісну оцінку різним явищам дійсності. В авторську розповідь часом влітаються вставні новели з типовими оповідними формами від першої особи, листи, щоденники дійових осіб. Причому, категоричність та імперативність суджень персонажів робить їх одночасно і власне авторськими судженнями, а характерологічна націленість реплік персонажів змінюється авторським повістунням, що конденсує в собі емоційно-оціночний потенціал повістей.

Повісті Т.Г.Шевченка відзначаються багатоплановістю образного відображення дійсності, глибиною думки, широтою розкриття внутрішнього світу героїв, колоритністю словесних барв, правдивістю відтворення складних явищ суспільного життя і людського існуван-

ня. Привертає увагу характер розгортання літературно-художнього викладу. Так, розвиток характеру, нюанси почуттів, переходи, переливи настроїв оповідача і персонажів тонко передаються через систему художньо-стилістичних прийомів: оповідь, внутрішній монолог, не власне пряма мова та інші виражально-зображальні засоби.

Образ автора, своєрідність його світосприйняття завжди присутні у повістях Шевченка. Це проглядається і у відборі художнього матеріалу, способі зображення персонажів, особливо носіїв авторської свідомості, а також у кожній складовій стилю письменника. Це виражається і в характері зверненої назовні оповіді, яку Шевченко веде у формі живої розмови з уявною аудиторією чи уявним співрозмовником. Це пояснюється діалогічністю авторського мислення та відмовою автора від авторитарно-монологічного слова. Цей авторський прийом збуджує активне співпереживання і дає можливість побачити зображену у творах дійсність очима автора та оцінити згідно з авторською позицією. Саме цією тенденцією Т.Г.Шевченка пояснюється провідна ознака його повістей - невіддільність художнього світу митця від світу реальної дійсності, органічне переплетення авторського домислу з фактичною вірогідністю зображеної у повістях моделі дійсності. Саме тому надзвичайно виразно виявляється ментальність автора і національно-естетичний образ світу.

Авторська присутність у повістях Т.Г.Шевченка відчувається в усьому: і в ідейно-художній спрямованості повістей в цілому, і в їх композиції, і сюжетній канві, і у тенденції зображення персонажів, і у komponуванні їх монологів та діалогів, і у ліричних відступках, описах різного характеру і т.ін. А "чуже" слово постає в опосередкованій авторською думкою формі, що пояснюється власне авторським прагненням до особистісної свободи, самовираження. Все це свідчить про складну природу авторського мислення.

Трансформації авторської точки зору на світ Шевченко підпорядковує не лише текст, але й підтекст своїх повістей; всю систему образних засобів, емоційну тем-

по-ритмічну організацію оповіді, художнє окреслення ідеалу. Слід зазначити, що Т.Г.Шевченко вмів бачити і художньо відтворити у своїх повістях характерні конфлікти доби, життя певної соціальної верстви, окремої людської особистості, пропустивши їх через призму свого світосприйняття.

Використання біографічних фактів у повістях Т.Г.Шевченка пояснюється прагненням надати художній моделі світу ознак достовірності у відтворенні реальної дійсності. Введення фактів з особистого життя в сюжетно завершені історії персонажів, створених авторською уявою, дає можливість простежити асоціативну єдність епізодів з біографією автора з життям того чи іншого персонажа, близькість настроїв автора і його епічного героя, що проглядається в авторських роздумах, внутрішніх монологів, невластивій прямій мові, у формі оповіді. Виокремлення ж автора біографічного і відмежування його від автора як точки зору на світ виразно окреслює власне авторське ставлення до зображуваного, власне авторські емоційні проєкції та власне авторське світовідчуття і світобачення в цілому. Крім того, Шевченко-оповідач часом вдавався до ефекту недомовленості чи замовчування. Це зумовлено прагненням автора дати можливість читачам самостійно зробити висновок, що значною мірою активізує соціальну свідомість читача, змушує його думати і зіставляти, тому що його умовивід, обумовлений авторським повістунням, для письменника важливіший, ніж власний. Замовчування, таким чином, сприяє руху думки ушир, зв'язує кожне явище з колом явищ значно більших масштабів, що стоять за ним. Фактично замовчування є одним з прийомів художнього узагальнення. Це сприяє створенню широкого контексту, що до певної міри поглиблює зміст того, про що повістує текст.

Результати дослідження дають нам підстави твердити, що у повістях Т.Г.Шевченка образ автора постає посередником між письменником і зображеним світом, становить осереддя багатьох параметрів змістової форми творів, їх різних структурних рівнів.

Основні результати дослідження висвітлено в таких

публікаціях автора:

1. Терещенко В.Г. Духовний світ людини і його відображення у повістях Т.Г.Шевченка // Культура-духовність-мистецтво: Збірник наукових праць. - К., 1995. - С. 96-105.

2. Терещенко В.Г. Проблема авторської присутності в повістях Т.Шевченка // Людина-культура-духовність: Збірник наукових праць. -К.,1996. -Вип. II.- С.192-194.

3. Терещенко В.Г. Автор як точка зору на світ і особливості його вираження в повістях Т.Г.Шевченка // Актуальні проблеми літературознавства: Збірник наукових праць.- Дніпропетровськ: Навчальна книга, 1997. - С. 98-113.

4. Стрюк Л.Б., Терещенко В.Г. До проблеми написання та вивчення повістей Т.Г.Шевченка//Наукові праці викладачів, докторантів, аспірантів та студентів. - Вип.І (до 15-річчя відновлення підготовки в інституті вчителів української мови та літератури). - Кривий Ріг, 1996. - С. 37-48.

5. Стрюк Л.Б., Терещенко В.Г. Іващенко О.Ю. Проблема автора в повістях Т.Г.Шевченка // Наукові праці викладачів, докторантів, аспірантів та студентів. - Вип. II (до 15-річчя відновлення підготовки в інституті вчителів української мови та літератури).-Кривий Ріг, 1996. - С. 6-8.

6. Терещенко В. Г. Сковорода і творча спадщина Т.Г.Шевченка // Філософська, педагогічна та літературно-мистецька спадщина Г.С.Сковороди і сучасність: Матеріали Всеукраїнських, міжвузівських Сковородинських читань з нагоди 200-річчя з дня смерті мислителя. - Кривий Ріг, 1994. - С. 107-108.

7. Терещенко В.Г. Духовний світ Шевченка і особливості його вираження в прозі // Літературознавство, "Просвіта" і духовний ідеал українця: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Кривий Ріг, 1994.- С.58.

АНОТАЦІЇ

Терещенко В.Г. Проблема автора в повістях Т.Г.Шевченка. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 - українська література. - Дніпропетровський державний університет, Дніпропетровськ, 1997.

Дисертацію присвячено актуальній проблемі дослідження світоглядної позиції автора та художніх засобів її вираження в повістях Т.Г.Шевченка.

Встановлено, що світобачення Т.Г.Шевченка в повістях виражається через сукупність точок зору на світ.

Визначено способи художньої трансформації автора біографічного як вияву суб'єктивного в повістях Т.Г.Шевченка.

Диференційовано співвіднесеність реального світу життя і художнього світу твору, автора дійсного, біографічного, і автора художнього.

Ключові слова: проблема автора, автор біографічний, автор як точка зору на світ, автор-маска, оповідач, розповідач, образ автора, мова автора, авторемінісценції, авторська позиція.

Терещенко В.Г. Проблема автора в повестях Т.Г.Шевченка. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 - украинская литература. - Днепропетровский государственный университет, Днепропетровск, 1997.

Диссертация посвящена актуальной проблеме исследования мировоззренческой позиции автора и художественных средств ее выражения в повестях Т.Г.Шевченко.

Установлено, что миропонимание Т.Г.Шевченко в повестях выражается через совокупность точек зрения на мир.

Определены способы художественной трансформации автора биографического как проявление субъективного в повестях Т.Г.Шевченко.

АВ 39009

Дифференцировано соотношение реального, биографического, и автора художественного.

Ключевые слова: проблема автора, автор биографический, автор как точка зрения на мир, автор-маска, повествователь, рассказчик, образ автора, авторская речь, автореминисценции, авторская позиция.

Tereshchenko U.G. The problem of the autor in T.G.Shevchenko's tales. - Manuscript.

The dissertation is presented to acquire the degree of Candidate of Philology, speciality 10.01.01 - Ukrainian literature. - Dnipropetrovsk state University. Dnipropetrovsk, 1997.

The dissertation is devoted to the actual problem of the investigation of the author's outlook and artistic means of its expression in T.G.Shevchenko's tales.

It is determined that specific features of T.G.Shevchenko's world outlook are expressed by the system of conceptual points of view.

The ways of artistic transformation of the biographical author as the subjective reflection in T.G.Shevchenko's tales are defined.

The interrelations between the world of real life and artistic world of a literary work are differentiated as well as the interrelations between the real, biographical author and the artistic author.

Key words: the problem of the author, the biographical author, the author as the conceptual point of view, the author as a mask, a narrator, a story-teller, the image of the author, the author's speech, autoreminiscences, the author's position.

Тип. ФГУ № 2410-100